

Кийт Станович

НЕКА МИСЛИМ
ПРАВИЛНО ЗА

ПСИХОЛОГИЯТА

Превод от английски
Людмила Андреева

Съдържание

ПРЕДГОВОР	9
КАКВО Е НОВО В ДЕВЕТТО ИЗДАНИЕ?.....	13
ПРИЗНАТЕЛНОСТ	14
1. ПСИХОЛОГИЯТА Е ЖИВА И ЗДРАВА (И СЕ СПРАВЯ ДОБРЕ СРЕД НАУКИТЕ).....	17
ПРОБЛЕМЪТ ФРОЙД	17
РАЗНООБРАЗИЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА ПСИХОЛОГИЯ	20
<i>Последици от разнообразието</i>	<i>23</i>
ЕДИНСТВО В НАУКАТА	25
Е, КАКВО ТОГАВА Е „НАУКА“?	28
Системен емпиризъм	29
<i>Публично верифицирано познание: повторение и рецензиране от колеги</i>	<i>30</i>
<i>Емпирично разрешими проблеми: търсене на проверяеми теории от учените</i>	<i>34</i>
ПСИХОЛОГИЯТА И НАРОДНАТА МЪДРОСТ: ПРОБЛЕМЪТ СЪС „ЗДРАВИА РАЗУМ“	36
ПСИХОЛОГИЯТА КАТО МЛАДА НАУКА.....	40
ОБОВЩЕНИЕ.....	42
2. ФАЛШИФИЦИРУЕМОСТ: КАК ДА ПАРИРАТЕ МАЛКИТЕ ЗЕЛЕНИ ЧОВЕЧЕТА В ГЛАВАТА.....	43
ТЕОРИИТЕ И КРИТЕРИЯТ ФАЛШИФИЦИРУЕМОСТ	44
<i>Теорията за ритмите на почукването</i>	<i>46</i>
3. Фройд и фалшифицируемостта	48
Малките зелени човечета.....	51
<i>Не всички потвърждения са равни.....</i>	<i>53</i>
<i>Фалшифицируемостта и народната мъдрост.....</i>	<i>54</i>
<i>Свободата да признаеш грешката.....</i>	<i>55</i>
<i>Мислите са евтими.....</i>	<i>58</i>
ГРЕШКИТЕ В НАУКАТА: ДОБЛИЖАВАНЕ ДО ИСТИНАТА.....	60
ОБОВЩЕНИЕ.....	64

3. ОПЕРАЦИОНАЛИЗЪМ И ЕСЕНЦИАЛИЗЪМ:

„АМА ДОКТОРЕ, КАКВО ОЗНАЧАВА ВСЪЩНОСТ ТОВА?“	65
ЗАЩО УЧЕНИТЕ НЕ СА ЕСЕНЦИАЛИСТИ?	65
<i>Есенциалистите обичат да спорят за смисъла на думите</i>	<i>66</i>
<i>Операционалистите свързват понятията с наблюдаеми събития</i>	<i>67</i>
<i>Надеждност и валидност</i>	<i>69</i>
<i>Преки и непреки операционални дефиниции</i>	<i>71</i>
<i>Научните понятия се развиват.....</i>	<i>72</i>
ОПЕРАЦИОНАЛНИ ДЕФИНИЦИИ В ПСИХОЛОГИЯТА	75
<i>Операционализмът като хуманизираща сила.....</i>	<i>79</i>
<i>Есенциалистките въпроси и погрешното разбиране на психологията</i>	<i>82</i>
<i>Операционализмът и формулирането на психологическите въпроси.....</i>	<i>84</i>
ОБОВОЩЕНИЕ	89

4. СВИДЕТЕЛСКИ РАЗКАЗИ**И ДОКАЗАТЕЛСТВА ОТ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЛУЧАИ:**

ПЛАЦЕБО ЕФЕКТИ И ИЗУМИТЕЛНИЯТ РАНДИ	91
МЯСТОТО НА ИЗСЛЕДВАНЕТО НА СЛУЧАИ	93
ЗАЩО СВИДЕТЕЛСКИТЕ РАЗКАЗИ СА БЕЗПОЛЕЗНИ: ПЛАЦЕБО ЕФЕКТИ.....	95
ПРОБЛЕМЪТ НА ЖИВОСТТА	100
<i>Смазващото влияние на единичния случай.....</i>	<i>105</i>
ИЗУМИТЕЛНИЯТ РАНДИ: ДА БОРИШ ОГЪНЯ С ОГЪН.....	108
СВИДЕТЕЛСКИТЕ РАЗКАЗИ ОТВАРЯТ ВРАТАТА ПРЕД ПСЕВДОНАУКАТА	111
ОБОВОЩЕНИЕ.....	118

5. КОРЕЛАЦИЯ И КАУЗАЛНОСТ: КОНТРОЛ**ВЪРХУ РАЖДАЕМОСТТА ЧРЕЗ МЕТОДА НА ТОСТЕРА..... 119**

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ТРЕТАТА ПРОМЕНЛИВА: ГОЛДБЪРГЪР И ПЕЛАГРАТА	120
<i>Защо доказателството на Дж. Голдбъргър е по-добро?.....</i>	<i>121</i>
ПРОБЛЕМЪТ ЗА ПОСОКАТА	126
УКЛОН НА СЕЛЕКЦИЯТА.....	129
ОБОВОЩЕНИЕ.....	135

6. ПОСТАВЯНЕ НА НЕЩАТА ПОД КОНТРОЛ:**СЛУЧАЯТ С УМНИЯ ХАНС..... 137**

СНОУ И ХОЛЕРАТА.....	138
СРАВНЕНИЕ, КОНТРОЛ И МАНИПУЛАЦИЯ	139
<i>Случайното разпределение</i>	
<i>заедно с манипулацията дефинират истинския експеримент.....</i>	<i>141</i>
<i>Значението на контролните групи.....</i>	<i>144</i>

Случаят на Умния Ханс – коня-чудо.....	149
Умният Ханс през 90-те години на XX век.....	152
Диференциране на променливите: специални условия.....	156
Интуитивна физика.....	159
Интуитивна психология.....	162
ОБЩЕНИЕ.....	164

7. „АМА ТОВА НЕ Е ИСТИНСКИЯТ ЖИВОТ!“

КРИТИКАТА В „ИЗКУСТВЕНОСТ“ И ПСИХОЛОГИЯТА..... 165

ЗАЩО ЕСТЕСТВЕННОТО НЕВИНАГИ Е НЕОБХОДИМО?.....	165
Объркването със „случайната извадка“.....	167
Разграничението между случайно разпределение и случайна извадка.....	168
Ръководени от теория изследвания срещу преки приложения.....	170
ПРИЛОЖЕНИЯ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКАТА ТЕОРИЯ.....	176
Проблемът на „второкурсника“.....	180
Проблемите за реалния живот и второкурсника в перспектива.....	186
ОБЩЕНИЕ.....	187

8. ИЗБЯГВАНЕ НА СИНДРОМА НА АЙНЩАЙН:

ЗНАЧЕНИЕТО НА СЛИВАЩИТЕ СЕ ДОКАЗАТЕЛСТВА..... 189

ПРИНЦИПЪТ НА СВЪРЗАНОСТТА.....	190
Правило на потребителя: пази се от нарушения на свързаността.....	191
Моделът на „големия скок“ срещу този на постепенния синтез.....	194
СЛИВАЩИ СЕ ДОКАЗАТЕЛСТВА: НАПРЕДЪК ВЪПРЕКИ НЕДОСТАТЪЦИТЕ	196
Сливащи се доказателства в психологията.....	199
НАУЧЕН КОНСЕНСУС.....	205
Методите и принципът на сливащите се доказателства.....	208
Движението към по-мощни методи.....	210
СЪВЕТ ПРОТИВ ОТЧАЯНИЕТО.....	213
ОБЩЕНИЕ.....	219

9. ЗАБЛУДЕНОТО ТЪРСЕНЕ НА „МАГИЧЕСКИЯ КУРШУМ“:

ВЪПРОСЪТ ЗА МНОЖЕСТВЕНАТА ПРИЧИННОСТ..... 221

КОНЦЕПЦИЯТА ЗА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО.....	223
ИЗКУШЕНИЕТО НА ОБЯСНЕНИЕТО С ЕДНА-ЕДИНСТВЕНА ПРИЧИНА.....	227
ОБЩЕНИЕ.....	231

10. АХИЛЕСОВАТА ПЕТА НА ЧОВЕШКОТО ПОЗНАНИЕ:

ВЕРОЯТНОСТНИТЕ РАЗСЪЖДЕНИЯ..... 233

СТАТИСТИКАТА „ЧОВЕКЪТ, КОЙТО“.....	235
------------------------------------	-----

ВЕРОЯТНОСТНИТЕ РАЗСЪЖДЕНИЯ И ПОГРЕШНОТО РАЗБИРАНЕ НА ПСИХОЛОГИЯТА.....	237
ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ	
ВЪРХУ ВЕРОЯТНОСТНИ РАЗСЪЖДЕНИЯ	240
<i>Недостатъчна употреба на вероятностната информация</i>	<i>241</i>
<i>Неуспех да се използва информацията за размера на извадката.....</i>	<i>243</i>
<i>Грешката на комарджиата</i>	<i>245</i>
<i>Още няколко думи за статистиката и вероятността</i>	<i>249</i>
ОБОВЩЕНИЕ.....	251
11. РОЛЯТА НА СЛУЧАЙНОСТТА В ПСИХОЛОГИЯТА.....	253
Склонността да се обясняват случайни събития.....	253
<i>Обясняване на случайността:</i>	
<i>илюзорна корелация и илюзия за контрол.....</i>	<i>258</i>
Случайността и психологията	260
<i>Съвпадения</i>	<i>261</i>
<i>Лични съвпадения</i>	<i>266</i>
ПРИЕМАНЕ НА ГРЕШКАТА, ЗА ДА СЕ НАМАЛИ ГРЕШКАТА:	
клинично срещу статистическо прогнозиране	268
ОБОВЩЕНИЕ.....	278
12. РОДНИ ДЕЙНЪРФИЛД НА НАУКИТЕ.....	279
Проблемът с образа на психологията.....	279
<i>Психология и парапсихология.....</i>	<i>280</i>
<i>Литературата за самопомощ</i>	<i>283</i>
<i>Рецептурно знание.....</i>	<i>285</i>
Психологията и другите дисциплини.....	288
НАШИТЕ СОБСТВЕНИ НАЙ-ЛОШИ ВРАГОВЕ	291
НЕ Е ЛИ ВСЕКИ ПСИХОЛОГ?	
Имплицитни теории за поведението	300
Източникът на съпротива срещу научната психология.....	302
ПОСЛЕДНА ДУМА.....	309
ЛИТЕРАТУРА.....	311
ПОКАЗАЛЕЦ.....	343

Предговор

Съществува познание, неизвестно за повечето хора. То засяга човешкото поведение и съзнание в различните им форми. Може да се използва за обясняване, прогнозиране и контролиране на човешките действия. Хората, които имат достъп до това познание, го използват, за да разбират другите човешки същества. Те имат по-пълна и по-точна концепция за онова, което определя поведението и мислите на другите, отколкото тези без него.

Изненадващо наистина: това неизвестно познание е от дисциплината психология.

Какво бих могъл да имам предвид, когато казвам, че дисциплината психология е неизвестна? Естествено е да си мислите, че това твърдение не би трябвало да се приема буквално. Книжарниците имат огромни отдели със заглавия, имащи отношение към психологията. Телевизионните и радио токшоута редовно засягат психологически теми. Статии в списания цитират хора, наречени психолози, които говорят по различни въпроси. Въпреки това има един много важен смисъл, в който *областта* психология е неизвестна.

Въпреки видимото голямо медийно внимание, дисциплината психология остава в по-голямата си част скрита от обществеността. Преносът на „психологическо“ познание, който се осъществява чрез медиите, до голяма степен е илюзия. Малцина осъзнават, че огромната част от книгите, които виждат в психологическите отдели в книжарниците, са писани от хора без абсолютно никакъв престиж в психологическата общност. Малцина осъзнават, че много от хората, които получават „етикета“ *психолог* от телевизията, не се разглеждат като такива от Американската психологическа асоциация или Асоциацията за психологическа наука. Малцина осъзнават, че много от медийно най-видимите психологически „експерти“ не са допринесли с никаква информация за фонда знания на дисциплината психология.

Крайното оживление на медийното внимание, обръщано на „психологически“ теми, рядко е правило нещо повече от предста-

вяне единствено на неточна информация. Това скрива много реалната и растяща познавателна база в областта на психологията. Общата публика не е сигурна какво е и не е психологията и не е способна независимо да оцени твърденията за човешкото поведение. Проблемът се усложнява от факта, че много хора имат интерес от аудитория, която или не притежава оценъчни умения, или вярва, че не съществува начин за оценяване на психологическите твърдения. Последното становище, наричано понякога нагласа на „всичко минава“, е едно от заблужденията, обсъждани в тази книга, и е особено скъпо струващо за обществеността. Редица псевдонауки са многомилионни индустрии, които зависят от незнанието на аудиторията, че твърденията за човешкото поведение могат да се подлагат на научна проверка. Общата публика освен това не съзнава, че много от твърденията на подобни псевдонауки (например астрология, психохирургия, бързо четене, биоритми, терапевтично докосване, подпрагови записи за самопомощ и детективи-екстрасенси) са тествани и е доказано, че са неверни. Съществуването на обсъжданата в тази книга индустрия на псевдонауките засилва склонността на медиите към сензационно представяне на науката. Тенденцията е по-лоша в психологията, отколкото в други науки, и разбирането на причините защо е така е важна част от научаването как да се мисли правилно за психологията.

Следователно тази книга не е насочена само към потенциалните изследователи в психологията, а към много по-голяма група: потребителите на психологическа информация. Целевата аудитория са студентите, започващи обучението си по психология, и общият читател, който се е срещал с информация по психологически въпроси в масмедииите и се е чудил как да подходи към оценяването на валидността ѝ.

Книгата не е стандартен въвеждащ текст по психология. Тя не очертава списък от факти, които психологическите изследвания са открили. Всъщност задължаването на всеки студент да посещава въвеждащ курс по психология в университета вероятно не е окончателното решение на проблема с неточното ѝ представяне в медиите. Има редица лаици с легитимен интерес към психологията, които нямат времето, средствата или достъпа до университет, за да се заемат с формално обучение. По-важното е, че като преподавател по психология в университета съм принуден да призная, че заедно с колегите ми често не успяваме да дадем на нашите първокурсници

истинско разбиране за науката психология. Причината е, че курсовете за начинаещи нерядко не обучават на умения за критично мислене, които са фокусът на тази книга. Като преподаватели в повечето случаи сме свръхфокусирани върху „съдържанието“ – да „покриваме материала“. Всеки път, когато се отклоним дори и малко от учебната програма, за да обсъждаме такива въпроси като психологията в медиите, като че ли се чувстваме виновни и започваме да се притесняваме, че може би няма да успеем „да минем“ всички теми преди края на семестъра.

Да разгледаме среднестатистическия учебник, въвеждащ в психологията. Много от тях сега са от по 600 до 800 страници ситен текст и реферират буквално стотици изследвания в публикуваната литература. Разбира се, няма нищо лошо подобни книги да съдържат толкова много материал. Той просто отразява растящото познание в психологията. Има обаче някои зловещи странични ефекти. Преподавателите често са толкова заети да се опитват да напълнят главата на студентите си с дюзини теории, факти и експерименти, че не успяват да засегнат някои от фундаменталните въпроси и погрешни разбирания, с които те започват изучаването на психологията. Вместо да се занимават директно с тези погрешни разбирания, преподавателите (и авторите на въвеждащи учебници) нерядко се надяват, че ако студентите са изложени на достатъчно емпирично психологическо съдържание, просто ще стигнат по индукция до отговорите на въпросите им. Накратко, преподавателите се надяват, че студентите ще разпознаят имплицитните отговори на тези въпроси в обсъжданията на емпиричните изследвания в няколко съдържателни области. Твърде често надеждата е попарвана. В последния преговорен час – или в приемното време в края на семестъра – преподавателите са шокирани и обезкуражени от въпроси и коментари, които биха могли да се очакват в първия ден от първи курс, но не и след 14 седмици: „Психологическите експерименти обаче не са истинският живот, какво биха могли да ни кажат?“; „Психологията просто не може да е истинска наука като химията, нали така?“; „Аз обаче чух един терапевт по телевизията да казва точно обратното на написаното в нашия учебник“; „Мисля, че тази теория е глупава – брат ми се държи по точно противоположния начин на твърденията в нея“; „Психологията е просто здрав разум, нали?“; „Всеки знае какво е тревожност – защо да си правим труда да я дефинираме?“. За много студенти такива въпроси не получават имплицитно отговори

просто чрез разглеждането на предметното съдържание на психологията. Тук се занимавам експлицитно с обръкванията, които лежат в основата на въпроси и коментари като цитираните по-горе.

За съжаление изследванията са показали, че средностатистическият въвеждащ курс по психология прави изненадващо малко, за да коригира някои от погрешните разбирания на „начинаещите“ студенти за дисциплината (Keith & Beins, 2008; Standing & Huber, 2003; Taylor & Kowalski, 2004). Този зловещ факт осигурява обосновката за настоящата книга. Психологията вероятно повече от всяка друга наука изисква умения за критично мислене, които подпомагат студентите да отделят зърното от плявата, събираща се около всички науки. Това са уменията за критично мислене, от които студентите се нуждаят, за да станат независими оценители на психологическата информация.

Години, след като те са забравили съдържанието на въвеждащия курс по психология, ще продължават да използват засегнатите в тази книга фундаментални принципи, за да оценяват психологически твърдения. Много след като стadiите на развитието по Е. Ериксън са забравени, студентите ще използват въведените в този текст инструменти за мислене, за да оценяват новата психологическа информация, която срещат в медиите. След като се придобият, тези умения ще служат като доживотни инструменти, които са от помощ при оценката на претенциите на нещо да бъде познание. Първо, те осигуряват способността да се прави първоначална груба преценка на правдоподобността. Второ, тези умения осигуряват някои допълнителни критерии за оценяване на надеждността на „експертното“ мнение. Тъй като нуждата да се разчита на експертни мнения никога не може да се елиминира в едно сложно общество, оценката на достоверността на експертите става съществена за придобиването на познания. Тези умения за критично мислене могат да се прилагат във всяка дисциплина или масив от знания, но са от особена важност в областта на психологията, тъй като полето е толкова често погрешно интерпретирано в масмедията.

Много психолози са песимистично настроени към всяко усилие да се спре приливът на дезинформация за нашата дисциплина. Въпреки че подобен песимизъм за съжаление често е оправдан, този „потребителски наръчник“ за психологията беше мотивиран от идеята, че психолозите не бива да допускат проблемът да се превърне в самоизпълняващо се пророчество.

Приветствах възможността да подготвя няколко издания на „Как да мислим правилно за психологията“, но за съжаление е вярно, че причините за съществуването на тази книга са също толкова актуални днес, колкото и когато писах първото издание. Представянето в медиите на психологията са също толкова подвеждащи, колкото и в миналото, и студентите в курсовете по въведение в психологията влизат с толкова много погрешни разбирания, колкото и преди. Следователно целите на всички следващи издания си оставаха едни и същи. Те се споделят от все по-голям брой преподаватели. Психологът от Станфордския университет Роджър Шепърд повтори всички притеснения, които мотивираха написването на първото издание на тази книга: „Макар че повечето студенти на бакалавърско равнище няма да продължат към изграждането на научна кариера, човек се надява, че те ще придобият известни способности за критична оценка на непълните, наивни, объркани или преувеличени репортажи за „открития“ на социалните науки, на които ще продължат да бъдат излагани от масмедийите. ... Широко разпрострените идеи, че човешкото поведение и психичните явления могат адекватно да се разберат посредством неподпомогнат „здрав разум“ или – още по-лошо – чрез позоваване на неемпирични псевдонауки, например астрологията, ни изправят пред непреходно предизвикателство“ (Shepard, 1983, p. 855).

Целта на тази книга е да представи кратко въведение в уменията за критично мислене, които ще помогнат на студентите по-добре да разберат предметната материя на психологията и събитията в света, в който живеят.

Какво е ново в деветото издание?

В деветото издание на „Как да мислим правилно за психологията“ няма съществени структурни промени, тъй като реорганизацията на главите беше направена в предишното издание. Съдържанието и редът на главите остават същите. По искане на рецензентите и потребителите това издание остава със същия обем като осмото. Читателите и потребителите искаха книгата да запази обема си и той е същият. Продължавам да съвременявам и да ревизирам примерите, които използвам в книгата (макар че запазвам тези, които са любими на читателите). Някои остарели примери са заменени с по-съвременни изследвания и въпроси. Направих големи усилия да

използвам съвременни цитати, които са релевантни на споменатите различни концепции и експериментални ефекти. В това издание има голям брой нови цитати (190, за да бъдем точни!), така че читателят продължава да разполага с актуални препратки към всички примери и понятия.

Целта на книгата остава такава, каквато винаги е била: да представи кратко въведение в уменията за критично мислене, които ще помогнат на студентите по-добре да разберат предметната материя на психологията. През изминалите петнадесет години все повече се засилва ударението върху преподаването на критично мислене в университетите (Abrami et al., 2008; Sternberg, Roediger, & Halpern, 2006). Всъщност някои системи от щатски университети са въвели промени в учебните планове, включващи задължително ударение върху тези умения. Същевременно обаче други педагози твърдят, че уменията за критично мислене не бива да се изолират от конкретното фактологично съдържание. „Как да мислим правилно за психологията“ комбинира двете тенденции. Тя има за цел да осигури на преподавателя възможността да преподава критично мислене в рамката на богатото съдържание на съвременната психология.

Читателите са добре дошли да ми изпращат коментари, като общуват с мен на следния адрес: Keith E. Stanovich, Department of Human Development and Applied Psychology, University of Toronto, 252 Bloor St. W., Toronto, Ontario, Canada, M5S 1V6. Имейл адресът ми е: Kstanovich@oise.utoronto.ca.

Признателност

Много от хората, на които съм изказвал благодарност в предишните издания, продължават да допринасят с идеи за тази книга. Трябва обаче да посоча специално Ричард Уест от Джеймс Медисън Юнивърсити, който е изключително ценен непрекъснат източник на идеи за еволюцията на книгата. Хуманен човек, учен и истински приятел, неговата интелектуална и емоционална подкрепа е високо ценена.

Няколко други учени осигуриха ценна обратна връзка за това и за предишни издания. Сред тях са: Уейн Барц, Американ Ривър Колидж; Кристофър Бауър, Университет на Ню Хемпшър; Лъди Бенджамин, Тексаски А&М университет; Анжела М. Бъркхед-Флайт, Университет на Синсинати; Вирджиния Бланкеншип, Университет на Северна Аризона; Едуард К. Чанг, Университет на Се-